

काठमाण्डौ, जि. प्र. का. द. न. ८४१०५४१५५

नेपाली लोकबाजा सङ्ग्रहालयको द्वैमासिक प्रकाशन

प्रधान सम्पादक

रामप्रसाद कँडेल

सम्पादक

नन्दा शर्मा

सल्लाहकार

कुवेर व. राउत क्षेत्री

मधुसूदन गिरी

चक्रपाणि शर्मा

चक्र खड्का

प्रेमदेव गिरी

आवरण/कम्प्युटर सेटिङ

विजय परियार

कार्यालय

नेपाली लोकबाजा सङ्ग्रहालय, महादेव वहाल त्रिपुरश्वर,
काठमाण्डौ

पो. ब. न. ४८२९

Email: lok baja@gmail.com

Web. www.nepalmusicmuseum.org

खाँडो

स्वस्ति श्री श्री श्री गगन गिरी गिरीराज चक्र चूडामणि
नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत श्री
श्री श्री ५ मन्महाराजधिराज गोखा सर्कार्को प्रताप कहिन्छ । पैहे
साके १४८० भाद्रवती द रोज ४ का दिन् रोहिणी नक्षत्रमा
लमजुङ्का राजा कुलमन्द शाहका नाति द्रव्य शाहले गोखाको
गदी लियाको हो । सो बखत्मा द्रव्य शाह, पुरन्दर शाह, उनका
भाइ राम शाह, डम्बर शाह, कृष्ण शाह, पृथ्वीपति शाह,
नरभूपाल शाह, पृथ्वीनारायण शाह समेत १० पुस्ताले राज्य
गरी श्री मन्महाराजा धिराज पृथ्वीनारायण शाह नेपाल जित्न
भनी चले । राणा, बोहरा, श्र्याल, खँदाल, पाण्डे, बुसाल साथमा
चले, हतियार पाइन चढाए, खुकुरी, खुँडा, खुर्पा, भाला, बच्छा,
च्यास्मा, चुपी, छुरो, कटारी, ढाल, तरवार, बन्दुक मली मलाऊ
कसी कसाऊ, भकी भकाऊ भए, सिन्दुर जात्रा गर्दै सिपाहीका
फौज चले दमकि दम ! दमकि दम !! दमकि दम !!!
महाराजका साथ चोपदार चले, खरदार चले, सुबेदार चले,
राइटर चले, बहिदार चले, जंदार चले, हबल्दार चले, श्रमल्दार
चले, गोलन्दार चले, कपर्दार चले, चिरुवादार चले, वानादार
चले, वात्साही बाजा चले, घोडा चले, तोडा चले, हस्ती चले,
मस्ती गले, जर्नल चले, कर्णल चले, कप्तान चले, लेफटन
चले, कमानियर चले, पिउठ चले, सार्ज चले बिकुल्का सोर्मा
पल्टन चले, दमकि दम ! दमकि दम !! दमकि दम !!! तोप
चले, बमगोला चले, सोला चले, गोला चले, खजाना चले,
डोली चले, पाल्की चले, म्याना चले, केटी चले, नैकापमा

Mahakali stick dance

(Nepali = Lauro Naatch), (Newari = Maka Kathi Pyakhan) This monkey masked stick dance is part of the Mahakali dance and is also performed annually in front of the Kumari's (living Goddess) chariot at Indra Jaatra in Durbar Square, Kathmandu. The *Maka Kathi* is a musical instrument for keeping the rhythm of the dance. Dancers are traditionally boys 6 – 12 years old and wear feta (turban). Filmed in 1931 and again in 1956.

Maruni Dance.

The dance originates from the mid-hill area and is normally danced in winter, after Dasain festival (Sept/Oct) and up to Phalgun (Mar/Apr). People believe that if they sponsor this dance to be performed in their courtyard then it will bring prosperity to the household by protecting their family and animals from disease and bringing good

rain. This dance is still performed but less frequently than in the past. Maruni means a male dancer dressed as a woman. The dancers carry out a complex ritual and puja to various guardian deities as they don each item of dress and ornamentation and there is also an important ritual before taking up the *Maadal*. Some rhythms (Thakan) of the *Maadal* induce trance in the dancers and the reverse rhythm will bring them out of the trance. The Maruni may represent the Goddess Saraswoti who is Goddess of music and learning. Filmed in 1931.

Matayaa festival, Patan, Durbar Square.

This Buddhist festival takes place on the day before Gai Jaatra. People take a circumambulatory route visiting many stupas and small temples and shrines lighting butter lamps and making offerings, in each, in remembrance of their ancestors. It is an ancient festival dating back to the

Lichhavi period and traditionally the *Neku* (wild buffalo horn) is the main instrument played along with others. Filmed in 1955/6.

Rato (Red) Machindranath's Festival, Patan (Lalitpur) and Bungamati.

Rato Machindranath is another God to whom people pray for rain. In the Lichhavi period there was a time when the rains failed and this God was brought from the Kamaru Kamaakshya temple, Asam, India. The legend tells that when Gorakhnath first came to the Kathmandu Valley he felt that the king and people didn't respect him enough so Gorakhnath captured 8 Naga (serpent gods) and sat on them; when the Nagas are not free there can be no rain. The royal priests tried to appease Gorakhnath but to no avail so as a solution they sent for Rato Machindranath who was Gorakhnath's Guru. They realized that Gorakhnath would have to stand to greet his Guru and the Nagas would then be freed. When Rato

Machindranath arrived in Kathmandu the rains came and this festival has been held every year since. Rato Machindranath resides in Patan in the summer months and his winter residence is the main temple in Bungamati, Lalitpur, Kathmandu Valley. He is taken in procession twice annually from one place to the other in a small charriot carried on shoulders. The procession is always led by a Dungya (tall bamboo pole with sacred yak's tails and other auspicious items that only appears at important festivals and which is held vertically and with great strength and skill is constantly moved around the body of the carrier. The Dungya is always accompanied by a *Maa Dhime*) and the Gurjus Pultan (a special traditional music regiment) pipe and drum band. Every twelve years Rato Machindranath is taken in his large wheeled chariot instead of the small carried chariot and is accompanied by his guru Minnath in a slightly smaller wheeled chariot. Filmed in 1955/6



Sati Ghatu

A dance in remembrance of Queen Ambawati and King Pashramu; Queen Ambawati committed Sati (cremated herself on her King's funeral pyre). This dance which takes place over several days (5-7) begins on the Chandi Purnima (full moon) of the month of Baisak (May approx). It takes place in many parts of Nepal and is

mainly perpetuated by Gurung, Magar, Dura, Kusunda, Kumal and Tamang ethnic groups. The dancers perform in a trance induced by mantra. There are 3 different varieties of Ghatu, Sati Ghatu, Kusunda Ghatu (variation with less ritual performed by the Kusunda ethnic group) and Baramase Ghatu (based on the same story but without ritual and only for entertainment). Filmed in 1955/6.



Seto (white) Machindranath's Festival, Kathmandu.

This festival is believed to bring adequate rain for farming. Seto Machindranath resides in Jana Bahal, Kel Tol, Kathmandu and once a year is taken in procession in his small chariot, supported by bamboo poles and carried on shoulders, to Jamal. In Jamal the God is transferred to his large chariot, which is then pulled by thick ropes to Lagan Square, Lagan Tol, Kathmandu via Asan Chowk where it remains at least one day. The chariot stays in Lagan for several days after which the God is transferred back to his smaller chariot and taken back to Jana Bahal. The chariot is several stories high and buildings should not be taller than the chariot (4 floors maximum called chhili, chotan, matan and buiga) as the God may be displeased. The procession is always led by a Dungya. Filmed in 1955/6.



Tamang Budhist's Masked Devi (Goddess) dance.

We believe that Arnold Bake was mistaken in identifying these dancers and musicians as Tibetan. As far as we are aware there was no Tibetan colony at Boudhanath until after 1960 but the dress and culture of the mountain area of Sindhupalchok, (near the Tibetan border) where these Tamang dancers probably originated, is very similar. The dancers and musicians wear warm heavy Tamang Nepali dress typical of this

mountainous area and all belong to the Bouddha Ghyang Guthie, Kathmandu, under the Chiniya Lama (a Tamang Nepali appointed by the Nepal government to be responsible for relations and correspondence with China) who translated all Chinese correspondence. All dancers are men. Filmed in 1931.



Tripurasura Badha play.

Tripura (3 pura i.e Hell, Earth and Heaven) asura (daemon) badha (killing); the meaning of this play is that the asur (daemon) has captured the 3 pura and consequently the Gods have lost their power. In this dance the Goddess fights the daemon and returns power to the Gods. All dancers are men (to avoid any possibility of offending the God's by menstrual blood). Before the dance begins the priest would always performs a ritual to invite the God to attend and then the musicians begin to play. The dancers don their costumes and the music induces them to enter a trance. They are then guided by the music alone. It was an annual dance which lasted several days (7-9) and at the end of each day the priest performed a farewell ritual, the dancers removed their costumes, came out of the trance and return to 'normal'. At the end of the last day the priest would perform a special ritual called the Kshamaya Puja asking God to forgive

any mistakes or imperfections in the performance and to please come again next year and honour the dance. He also requests all dancers to forgive each other if they have accidentally bumped or hurt another dancer. The final part of the programme would have consisted of a feast for all. As far as we are aware this play and its dances are no longer performed. Filmed in 1931.

NB. Tripurasura Badha play and Lord Krisna's Charitra may be connected because in the scenes filmed by Bake some dancers from the same group are involved in both and some of the costumes are the same or very similar. Sometimes the players in a long performance might decide to refresh themselves by performing a different dance for a while and then revert to the original. Without the audio track we cannot decide what is happening and although we can still see Lord Krisna's

Charitra the Tripureshwora Badha play is no longer performed.

References:

Tingey, C.

1990 Heartbeat of Nepal: The Pancai Baja, Kathmandu: Royal Nepal Academy.

Tingey, C.

1985 The Nepalese Field-Work of Dr Arnold A. Bake: A Guide to the sound recordings. M.Mus diss., Goldsmiths, University of London,



“ॐ परमतत्वाय अखण्डनन्दाय गुरुभ्यो नमो नमः ”

फ्रेन्डस् अफ लोक बाजा

नेपाली लोक सङ्गीत विश्व सङ्गीतको महत्वपूर्ण अंग हो । यहाँ विश्वका सबै भु- धरातलिय सङ्गीतका अंशहरु विद्यमान छन् । समुद्र सतह देखि उच्च हिमाली भु-भागमा प्रचलित लोक सङ्गीतका प्राचिन रूपहरु हामी कहाँ अझै प्रचलित छ । विश्वको सर्वप्राचिन मानव जातिको विकास यही धराबाट भएको प्रमाणित भै सकेको सन्दर्भमा प्राचिन आर्य किराँतहरुको संगम भूमि यहाँ सयौं जात जातिका पूर्खाहरुले सृजना गरेका अमूल्य लोक सङ्गीतको अविरल प्रवाह आजसम्म पनि प्राचिन स्वरूपलाई बाचाई हजारौं पुस्ता हुँदै आज त्यो लोक सङ्गीको विराट नासो हाम्रो हातमा आईपुगेको छ । हामीले यो नासोलाई हाम्रा भावी सन्ततीहरुको नाममा जस्ताको त्यस्तै हस्तान्तरण गर्नको लागि एक विराट संकल्प गर्नु आवश्यक छ । आज हाम्रो हातमा साठी हजार भन्दा बढि वैदिक , किराँत , कालीन लोक भाका हरु छन् , तिन हजार भन्दा बढि लोक नाचहरु छन् र हजारौ लोक बाजाहरुले नेपाली लोक सङ्गीतको अक्षय भण्डार हामी संग छ । हरेक जात जातिका आ -आफ्नै लोक सङ्गीतको विकास गरेका छन् । लोक सङ्गीत नभएका कुनै जात नेपालमा नभएको सन्दर्भमा हरेक नेपाली कलाकार र हरेक घर सङ्गीत पाठशाला भएको सत्य तथ्य हामीलाई ज्ञात हुन्छ ।

यी विशाल सांझीतिक धरोहरहरुलाई संरक्षण र प्रवर्धन कार्य नेपाली पवित्रहातहरु बाटै हुनुपर्छ भन्ने हाम्रो मान्यता छ । तसर्थ यी अमर लोक सङ्गीत संस्कृतिको रक्षाको लागि विगत

१७ वर्ष देखि हामीले अध्ययन , अनुसन्धान , संकल्प , प्रवर्धन आदि कार्य गर्दै आएको सन्दर्भमा पुर्खाको नासो हामी सच्चा सन्तानलेनै गर्नु पर्ने ठहर गरि “एक नेपाली एक लोक बाजा” कार्यक्रमलाई व्यापक रूपमा संचालन गर्नको लागी एक विशेष कार्यक्रम संग्रहालयले संचालन गर्ने सोच बनाएको छ । त्यो एक सचेत नेपालीले दिनको १ रुपैयाँ लोक संज्ञीत संरक्षण कार्यक्रम नेपाली बाजाका मित्र -फ्रेन्ड्स् अफ लोक बाजा कार्यक्रम संचालन गर्ने निर्णय गरेका छौं । यस कार्यक्रममा समावेश हुन सम्पूर्ण नेपाली संज्ञीत प्रेमी महानुभाव हरुलाई हार्दिक अनुरोध गर्दछौं । यहाँहरुबाट संकलन भएको दैनिक १ रुपैयाले नेपाली लोक बाजा संकलन , प्रदर्शन , प्रकाशन , अनुसन्धान कार्यमा मात्र खर्च गर्ने छ । यस कार्यक्रममा वार्षिक, पञ्च वार्षिक तथा अमर कार्यक्रममा समावेश हुन सकिने छ । वार्षिक रूपमा रु ४०० , पाँच वर्षमा रु २००० तथा अमर कार्यक्रमा एकमुष्ट रु ५५०० सहयोग गरि गौरवमय सहभागीता जनाउन सकिने छ । हामीले यो वर्ष ५५०० जना सदस्य बनाउने कार्यक्रम राखेका छौं । जसमा ५५०० रुपैयाँ जम्मा गर्न अमर सदस्यले जम्मा गरेको रकम अक्षयकोषमा जम्मा गरि त्यो रकमको व्याज बाट कालान्तर सम्म लोक संज्ञीतको संरक्षण हुनेछ ।

फ्रेन्ड्स् अफ लोक बाजाका सदस्यहरुले संग्रहालयबाट पाउने सुविधा तथा सेवाहरु निम्न प्रकार छन् ।

१. प्रमाण पत्र

२. बाजा ई पत्रिका

३. संग्रहालय प्रवेश निशुल्क

४. संग्रहालयमा नामांकित

५. संग्रहालयको प्रकाशनमा फोटो सहित परिचय

६. प्रकाशनहरु २०५ छुटमा दिईन

७. संग्रहालयका सेवाहरुमा २०प्रतिसत छुट

फ्रेन्डस् अफ लोक बाजाका सदस्यहरुबाट संकलित रकम अक्षयकोषमा राखी वार्षिक कार्यक्रम बनाई संग्रहालयको काममा खर्च गरिने छ । सो रकम कार्यालयको प्रशासनिक खर्चमा प्रयोग गरिने छैन र वार्षिक रूपमा सदस्यहरुको भेला गराई वार्षिक साधारण सभामा लेखा परिक्षण गराईने छ ।

अक्षयकोषको व्याजदर वार्षिक ८५ का दरले हिसाव गरि त्यो माथी वार्षिक १०५ मुद्रा स्फीती दर थपेर मुल अक्षय कोषमा दाखिला गरिनेछ ।

सहने

यो पञ्चबाजा समूहको महत्वपूर्ण स्वरबाजा हो । यसलाई मुखले फुकेर बजाइन्छ । यो दमाई जातिको बाजा हो । यो बाजा बजाउदा एकलै नबजाई जोर रूपमा बजाउने चलन छ । कतै कतै त यसलाई चारवटाको समूह पनि बनाएर बजाइन्छ । यसको फुक्ने टुप्पो भाग र तलको

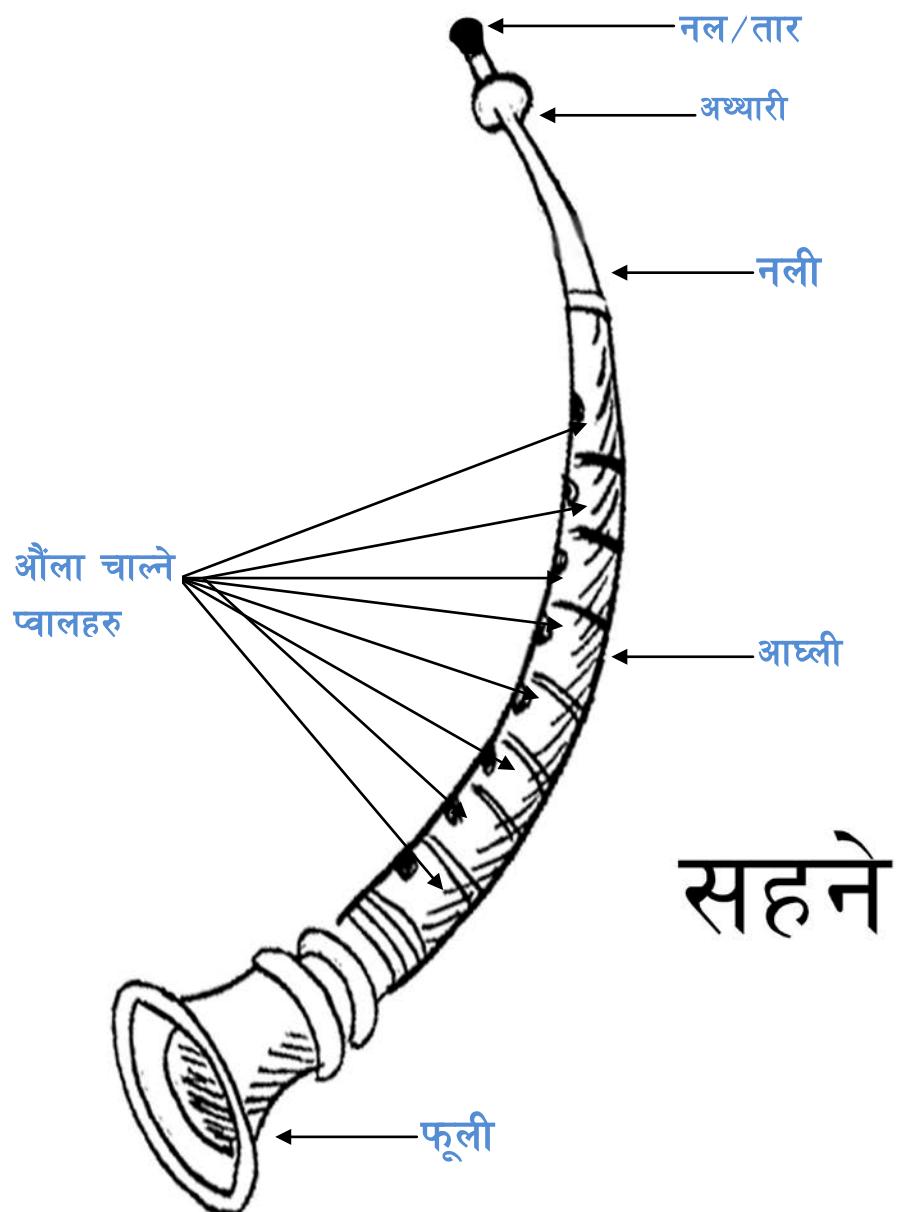
आवाज आउने फेद भाग धातुबाट बनाइन्छ भने बीचको औला चाल्ने भाग काठबाट बनाइन्छ । यो अर्ध चन्द्राकार आकारको हुन्छ । यसमा ७ देखि ८ ओटासम्म प्वाल हुन्छ र यसमा औला चालेर बजाइन्छ । सहनाईको माथ्लो भागमा ताडीको सुकेको पातको तार (नल) बनाई बजाउने गरिन्छ । यसमा एक ओटा दुम्सीको काँडा पनि सधै भुण्डेको देख्न सकिन्छ । यसकै मदतबाट तार (नल) बनाउने गरिन्छ । सहने विशेष गरिदमाईहरूले पञ्चेबाजा, नौमतीबाजा अन्तर्गत मङ्गल अवसरहरूमा बजाएको पाइन्छ । यसबाट आउने आवाज तिखो र टट्कारो हुन्छ ।

सहने अन्य छिमेकी राष्ट्रहरूमा पनि पाइन्छ तर ति सहनाईहरू सिधा किसिमका हुन्छन् भने नेपाली सहनाई अलि बढी घुमेको हुन्छ । सहनेको दुई प्वालहरूको बीचबीचमा निगालोको चोयाले बाँधेर आकर्षक बनाइन्छ । हाल विवाह तथा अन्य सास्कृतिक उत्सवहरूमा पञ्चेबाजा बजाउने चलन हराउँदै गएकोले सहनेको धुन पनि क्रमशः समाजमा सुनिन छाडेको छ ।

सहने बजाउने तरिक

सहने मुरली बजाएजस्तै ठाडो राखेर आठ मध्ये माथिका ६ वटा प्वालमा दुबै हातको तीन/तीनवटा औलाको सहायताले बजाइन्छ ।

पौन फेदै (श्वास लिने र छोड्ने गदै) बजाइने यो
बाजा बजाउन निकै गाह्ते हुन्छ ।



नेपाली लोकबाजा संग्रहालय

॥ॐ परमतत्त्वाय अखण्डानन्दाय गुरुभ्यो नमोनमः ॥

सत्यको खेती : स्वामी पुर्णानन्द

प्रेमको बारीमा सत्यको खेतीको अवलोकन र सान्नीध्यता रोजेको १८ बर्ष लागेछ । पुज्यपाद स्वामी अखण्डानन्द सरस्वतीले स्वीकार गर्नु भएको हिजोभै लाग्दछ । समयले धेरै फेरोमारी सक्यो । जब पुज्यपादको महासमाधिको पूर्वाभाष भयो मेरा तमाम नशाहरुले फेरी नयाँ साधना गर्ने जमर्को गच्यो र आफैलाई समयको आरनमा फेरी पोलेर पाईन लगाएँ । शुक्ष्मताको खेतमा अतिकमणको बानी म बाट नपर्ने भएर होला मेरा परम आराध्यले मलाई सेवा राष्ट्रको, नेपाल आमाको र सुश्रुषा महानादको गर्ने अनुमती प्राप्त भयो जुन ब्रत आजीवन चलिरहनेछ ।

योगी कथामृत फेरी पढें, लाहिडी महाशयको जिवनी कैयौं पटक दोहोच्याएँ । खै कताबाट प्रेरणा भएर हो योगी होमनाथजीको हातबाट रमण महार्षीको जिवनी पनि पढें । संग्रहालयको सानो पुस्ताकागारमा साधना र सिद्धी नामक ग्रन्थ देखे । म स्वयतन्त्र मागेको रहस्यमयी दुनीयाँको कथा पढ्दा कहिले काँही रोमांचीत हुने मान्छे यो कालो गातामा सुनौला अंक्षर अंकित ग्रन्थ हात पर्दा तत्कालै पढे । आमा डा. नोर्मा ब्ल्याकस्टोकको बेलायत यात्राको दिन निकट आएको र उनीको असाध्य अपरेशनको बेलामा पढ्ने सामाग्रीको रूपमा स्वामी पूर्णानन्द लिखित अंग्रेजी गेय काठ्य उपयुक्त लागी उपहार दिए । मलाई यहि किताब अर्को प्रति कहाँ पाईयला

भन्ने सोच्दै गर्दा पुस्तक प्राप्ति स्थानमा पुस्तकका भावानुवादक पुज्य जयप्रकाश अग्रवाल र ईमेल अनि मोबाई नंबर समेत अंकित देख्दा सो को अभिलेख उतारे ।

जब आमाको फोन आयो योगा एण्ड प्रिफेक्सन बारे मिठो रचना भन्ने अनि म भल्यास्स व्यूभिए र त्यो विवरण खोजें र फोन गरें पुज्यबर अग्रवालज्यूलाई । अनि प्राप्त भो मलाई निः शुल्क दोश्रो प्रति । म भीत्रको मलाई फोहोरको डंगुर भित्रबाट उद्धार गर्ने महागुरु पूर्णनन्दको उद्गार र परम आदरणिय शुशिला शर्माको आलेखले मेरो अन्तर हृदयमा रहेको नादलाई तरंगीत गच्छो । पाएको सबै पढ्नु आवश्यक छैन तर आवश्यक परेको चैं पढ्न नछोड्नु भन्ने महागुरुको शन्देश अत्यन्तै रहस्यपूर्ण रूपमा मेरो मनमा रहेको छ । हुन त मनलाई अमन बनाउने र “सिम्पल लिभीड़ सिम्पल थिंकीड़” को महामन्त्र प्रदान गर्ने पुज्यपाद स्वामी अखण्डानन्दको महावचन मेरो मानस पटलमा अटल भई बसेको छ । पुज्यपाद पांडीत्यपूर्ण र कर्म काण्डपूर्ण साधनामा सदा विरत हुनेहरुले सत्यको खेती लाई आत्मज्ञानको सरल रसामृतले सिंचन गरेका छन् । आडम्बरको थोत्रो खोल ओडेर हरेक घुम्तीहरुमा धर्मको पसल थाप्नेहरु भेटिन्छन् । तर ब्राह्मणलाई एकै परिवार ठान्ने र सो भित्रका सम्पुर्ण जड चेतन आफै भएर दुखाउने परमपुज्य हरुको कारोवार लाई हाम्रा बहिरमुखि आँखाहरुले कहिल्यै देख्न सक्दैन ।

यस पुस्तकमा पुज्यपाद महागुरु पूर्णानन्दको अंग्रेजि भाषाको काव्यलाई पुज्य जयप्रकाशज्यूले बडो सुन्दर ढंगले शब्दको अक्षय अक्षर भण्डारका स्वामीले उपयुक्त पर्यायवाची शब्दको

छनौट उपयुक्त स्थानमा गर्नु ज्याँदै ठूलो ईन्जीनियरिङ्को काम हो । आफ्नो सृजनामा आफैले शब्दको चयन गर्नु सरल कार्य हो तर यस काव्य सृजनाको शताव्दी पछि पनि त्यहि मनोभूमिमा पुगेर काव्य भावनुवादको कार्य गर्नु सजिलो कार्य होईन, त्यसमाथी पनि महागुरुको बचनलाई पूर्णकदमा स्थापित अर्को भाषामा गर्नु निर क्षिर विवेकी बन्नु ठुलो साधना हो । तर मलाई थाहा छ उनै महागुरुको सदिच्छाले पूर्णमदं पूर्ण मिदं,,,,,,,,,,,,,, भने जस्तै त्यहि सत्यको गहिराई बाट जय विजयको ख्याल नराखी गुरुदेवमै एकाकार भएर यो महान कार्य भएको छ । प्रख्यात कथन जयदेवको गीत गोविन्दको एउटा पंती स्वयं गोविन्दले जयदेवको रूपमा आएर पुर्णता दिएको कथा जस्तै हो ।

शब्दलाई क्लीष्ट बनाउन जती पनी सकीन्छ । अन्तमा आफ्नो लेखनी आफैले मात्रै बुझ्ने बनाउनु पाखण्ड पन हो तर महागुरुको काव्य पंक्ती ज्याँदै सरल र सामान्य सर्वजनिन बनाउन सक्नु ज्याँदै गहन कार्य हो । यही हो सत्यम् दर्शनको मुल मन्त्र “सिम्पल लिभिङ्, सिम्पल थिंकीड़” । सरल शब्दले अलंकार लाई सुशोभन दिलाउनु विम्ब प्रतिकहरु उपयुक्त स्थानमा प्रयोग गर्नु यस काव्यमा चमत्कारपूर्ण रूपमा देखिन्छ । विदुर नीतिको प्रथम श्रोताले भगवानलाई केराको बोका चढाउनु र केरा फल्नु को विम्ब लाई आत्मा र परमात्माको एकाकार रूपमा म देख्छु अनि प्रभु केवल सद्गुरुदेवहरु मार्फत हाम्रा विकारहरु लिई हाम्रा आत्मीक सांम्राज्यको भन्याड़ शिघ्र गतिमा चढाई दिने गर्नु हुन्छ भन्ने कथनको प्रमाण यहि हो । ईश्वर आमा हुन, ईश्वर बाबा पनि हुन तर वास्तवमा गुरुनै

ईश्वर हुन भन्ने उद्घोष यस ग्रन्थमा मुख्य रूपमा गुथीएको छ
।

प्रेमको रसमा डुब्जेहरुलाई थाहा छ । जिस्सको प्रेम, आमाको प्रेम, तसर्थ भगवान दर्शन गर्नेहरुले भनेका सदवचन तिम्रो तिमीलाई नै अर्पण गर्नु भन्दा ठुलो कार्य यो मानव चोलामा अरु के होला ? जो म, मेरो भनेका छौं र मैले कुनै कुरा जान्दिन भनेर जान्नु नै महासिद्धहरुको निर्गुण मार्ग हो । महागुरुले यहि शब्दको उद्घोष ब्रह्मको बचनलाई दोहोच्याउनु भएको छ ।

पोखरी बनेर नजम हे अमृत पुत्र भनेर आफु लाई सदा प्रवाहित चैतन्यरूप नदिको संज्ञा बनाउ भन्नु भएको छ । आफु कस्तो परिवर्तन चाहन्छ त्यो गुरुकृपा अनुरूप गर्नु भन्ने महान उद्गार गुरु सत्ताको आवश्यकतालाई फेरी स्थापित यो काव्यमा आएको छ । अन्धकारमय जीवन यात्रालाई ज्योतीमय बनाउन गुरुको मार्ग दर्शन अपरिहार्य छ भनेर पुर्वीय दर्शनमा त्यसै भनिएको होईन । संकल्प लिनु विकल्प होईन भनेर ईच्छा शक्तीको वैहिक सम्मोहन गरी आचरण, विचार पवित्रतालाई अपरिहार्य रहेको कुरा आफ्ना अमृत सुतलाई सम्भाउनु भएको छ । जिवन मह जस्तो अमृतमय वनोस र चिदानन्द प्रकाश आज्ञा चक्रमा सदा आई रहोस् यो सबै शिष्यलाई महागुरुको प्रसादको रूपमा काव्य मार्फत प्रदान गर्नु भएको छ । एकमा सबै र सबैमा एक अखण्ड रूप देख्ने बनाउनु, हरेक समय एक र हर एक ठाँउमा एकमय देखाउनु यो बडो रहस्यमय यात्रामा आफ्ना साधकलाई डोहोच्याउन गुरुदेव सक्षम हुनु भएको छ ।



आनन्दमय बनाउनु मन प्राणको नियन्त्रणको खेल देखाउनु, षड्चक्कको दर्शन सहजरूपमा गर्न प्रेरित गर्नु माया हटाई योगमायाको काखमा साधकलाई बात्सत्य क्षपेमा रस प्राप्त गराउने गुरुको लिला अपरम्पार छ । त्यसैले हामीलाई गुरुदेव माता आनन्दम्... गुरुदेव पिता आनन्दम् ...भनेर बोध भएको होला । मनलाई अमन बनाउने र त्याग, सेवा द्वारा आनन्द प्राप्त गराउने मार्ग प्रसस्त गर्नु, जड चेतनाको बगैँचामा माली बनेर गुरुदेवले देखाउनु सारा नाता सम्बन्ध गुरुमै विलिन पाउनु देख्नु यो सर्व लोककारी विज्ञान हो । समय महुँ भन्ने भ्रम नराखि त्यस्को अधिकतम प्रयोग गर्ने र मोक्षको बाली सबै मानवले भित्राउने अधिकार छ । भन्ने शंख घोष गरी मानव जिवन सार्थक पार्ने योग गर भन्ने सन्देश दिनुभएको छ । शुभ

लाभको ख्याल, स्वार्थ, निचता, लोभ, मोह, पिडा, भय, भविष्यको चिन्ता, झुटाकुरामा विश्वास सबैलाई समयमै चिन्ते काम बेलैमा गर्नु । यहाँ जति पीडा कष्ट भएपनि वसुन्धारा धरती आमाले हाँसेर सहेको उदाहरण छ तर सद्गुरु देवहरुले शिष्यहरुको सारा ग्रह दशा, पिडा, दोषहरुलाई आफैले गुरुदक्षिणको रूपमा स्विकार गरेर त्यस बाट पाएको अश्रुमय मर्मान्तक पिडा स्वामी पूर्णानन्द गुरुदेवले कहिंकतै उल्लेख नगर्नुले आफ्ना शिष्यहरुप्रति उहाँको कलात्मक वात्सल्य रसको अभिनयमा पुर्णता देखिन्छ । विना स्वार्थ गरीने अपरिमेय प्रेमको मृत्यूञ्जय सदाशिवको घडा सबैलाई प्रदान गर्ने यस्ता महान सिद्धावतारलाई कोटिकोटि प्रणाम छ ।

योग साधना सिक्न सिकाउन हात धुने नुहाउने देखि आसन कस्तो, कुन समयमा, कसरी, इच्छारहित वन्ने आदि कुराहरु यस काव्यमा चित्रमय रूपमा प्रदर्शन गरीएको छ । मार्ग चयन, घमण्ड रहित सात्त्विक जिवन, बस्त्र, भोजन, सम्यक विचार र कहिले पनि कहि कोहि संग कुनै कुरा माग्न नपरोस् भनेर सबै अमृत पुत्रहरुलाई होसियारको मन्त्र जपाउनु भएको छ । सात्त्विक हातले बनाएको सात्त्विक आहार सेवन अल्प वाणी लघु निद्रा अष्टांगयोगको साधना शवमय देहलाई शिवमय वनाउनलाई कुन विज्ञानको साधना गर्नु पर्छ त्यो हामीलाई आशिर्वाद दिनु भएको छ । प्रभु विज रूपमा सम्पूर्ण चराचरमा विद्यामान हुनुहुन्छ यसैको चेतना र चिन्तन गर्नु भनेर यस धरावासीलाई दिव्य उपहार र दिव्य दृष्टि दिनुभएको छ । तृष्णाको तुच्छ जालोलाई तृण बराबर नमान्नु नै उहाँको दिव्योपदेश हो ।

करुणामय गुरुमन्त्रको अजपा जपमा सार्थकता रहोस् ध्यान, मगन र मन यी तीनै रूप गुरुमन्त्रको ध्यानमा गमन गरेर भवतारीणी पारहुने ठोकुवा यीनै सद्गुरुको वाणीमा समाहित भैरहेको छन् । सत्य दर्शन नै गुरुदर्शनको मार्ग हो, सदा सत्कर्मको चिन्तन रहोस, संसारको सृष्टी, स्थिती र लय हामी आफैमा विज रूपमा छ भनेर चिनाउनेकार्य यस ग्रन्थ मार्फत जानकारी सूत्रमयरूपमा गाँसिएको छ ।

हाम्रो लक्ष्य आनन्दमय, पूर्णमय, शान्त समाधी हो । सबैमा समान प्रेम गर्नु सत्कर्ममा व्यस्त रहनु मीठो बोलेर सुगन्ध फैलाउनु, सफलता असफलता वाट टाढा रहनु, यो मार्ग श्रेयस्कर छ ठानेमा त्यसैमा गन्तव्यमान बन्नु र सदा आर्तस्वरमा दिव्य जननी लाई पुकार्नु जस्ता दिव्य मन्त्रहरु लाई साकार साक्षात गराउनु गुरुदेवको प्रसाद हो । लोकहितमा आत्म वलिदान, कण कणमा ईश्वरको अवस्थिती थाह पाउनु सकार नकार पनि ईश्वर, जित हार पनि ईश्वर र साक्षात ईश्वरको दर्शनस्थल गुरु पादुका हो भनेर चिनाउने वैदिक आर्य दर्शनको अशिर्वाद हो । ॐ कारको रथमा चढेर परमपदको मार्गमा आरोहण सबै प्राणीको होसभन्ने कामनाको साथ परम पूज्य महागुरु स्वामी पुर्णानन्द ज्यूको आत्मिक संगीतको समापन गरीएको छ । अन्तमा कवि प्रेमदेव गिरीज्यूको कविता

जस्तै

कल्ले भन्यो फूलमा रङ्ग, काँ बस्दो हो मयाँ, यानिमयाँ

.....

यस बह्माण्डका चैतन्य ज्ञानका अभियन्ता श्रीपरम महागुरु स्वामी पूर्णानन्दज्यूलाई शत सहस्र नमन साथै परम आदरणिय श्री शुशिला शर्माज्यूको शतकर्म र दिव्य उद्गारलाई पुर्ण सम्मतिका साथै पूज्य जयप्रकाश अग्रवालज्यूलाई अक्षेर र शब्दको अभियन्ता वन्ने रोग लागि रहोस , यहाँ बाट अनेकन पवित्र ग्रन्थहरुको लेखन सदा रहोस भन्दै वार्गदेवीलाई प्रणाम गर्दछु ।

रामप्रसाद कडेल

२०६९/०२/८



मूर्चुङ्गा (त्रिशुल)

१. लौह सिद्धि- सम्पूर्ण विकार रहित फलामको छनौट गर्ने (कडा, मिश्रीत अयोग्य हुन्छ ।)
२. सो लौह खण्डालाई शनि चेतना दिक्षा दिने । किनकी फलाम चैतन्य पदार्थ हो । यसले हामीले दिएको निर्देशन ग्रहण गर्दछ । यो कानमा सिद्धिको लागि भनेर संकल्प गर्नु पर्दछ ।
३. अग्नी संस्कार ४९ पटक गर्ने । ४९ वायुहरुलाई जगाउनका लागि
४. हरेक संस्कारमा ३२ पटक प्रहार गरिन्छ र लक्षणको भावना दिईन्छ ।
५. त्रिसूलको साटो हाल घर घरमा ३ खुट्टे करुवा ठोक्ने चलन छ ।
त्रिसूल बनाउन ज्ञान प्राप्त फलाम कर्मीको हातबाट गराउने ।
६. नव ग्रह साधना सिद्धि गराउने
७. निर्माता शनि सिद्धि हुनु अनिवार्य छ ।
८. युद्धमा प्रयोग भएको बा तिर्थ यात्रामा प्रयोग भएको घोडाको नाल सर्व श्रेष्ठ हुन्छ ।
९०. आकार अर्ध योन्याकार हुनु पर्दछ जुन ७ बर्षकी कन्याको योनीको सवरुपमा मिल्नु पर्दछ ।
११. भारद्वाज चराको आबाज सुनेर बनमा बसेर १२८ प्रकारको तालमा बजाउनु पर्दछ ।
१२. बनाउने र बजाउने दुवै शनि सिद्धि भएका सो बजाएर मनोबाँचित ईच्छा पूर्ति हुन्छ । सम्मोहन विद्या सिद्धि हुन्छ । जड चेतन सवै सम्मोहित हुन्छ ।
१३. खानीबाट फलाम प्राप्त गर्न हैगृभ तन्त्र साधना सिद्धि गर्नु पर्दछ ।
१४. पिपलको रुखमा गैह चढाएको फलाम बाट बनेको मुर्चुङ्गा

सिद्ध हुन्छ ।

१५. कालो तिलको तलले मुर्चुङ्गा सफा गर्नु पर्दछ ।
१६. शनि उदय भएको बेलामा जिब्रीमा पाईन हाल्नु पर्दछ ।
१७. महाशनीको स्थानमा शुन्य समयमा बलिदिई सिद्ध गर्नु पर्दछ ।
१८. अर्ध योनी) कमलो फलामबाट बनाएपनि हुन्छ ।
१९. सात्वीक साधना लाई- तामा, राजसिक- सुन, तामसीक - फलामको धर्म मोक्ष प्राप्तीको नादानुसन्धान लाई चाँदिको मुर्चुङ्गाको साधना गर्दा सिद्ध हुन्छ ।
२०. लक्ष्मी प्राप्तीमा रातो वा कालो गाईको घाँटीमा बाँधिएको फलामको घण्ठको रालो बाट मुर्चुङ्गा बनाउनु पर्दछ ।
२१. सर्व प्रथम बनाएको ३ वटा मुर्चुङ्गा तिनखुटे -अग्नी) लाई होम गर्नु । यज्ञ विधान अनुरूप ।
२२. आत्म रक्षाको लागि भरको बाहन (श्वान) को घाँडोको रालोको बनाउनु
२३. बजाउँदा - सम, विषम, सवा, डेड, पौने आदि तालको नाकको श्वास खुलाएर बजाउनु
२४. होरा चक्र अनुसार मुर्चुङ्गा बनाउने मान्धेको नामः अ, ब, म, प, न, भ, ज, ध, च, ल, बाट शुरु भएको हुनुपर्दछ । नक्षेत्र र राशि खुलाउने ।
२५. हरेक साधनाको लागी फरक मुर्चुङ्गा प्रयोग गर्नु पर्दछ ।
२६. ४ रात्रीमा साधना गर्नु पर्दछ । शिवरात्री, मोहरात्री, कालरात्री,
२७. बजाउँदा कुन दिशा -दिशै दिशा) अभिष्ट कार्यको लागि बजाउनु पर्दछ । दिशाअनुसारको अनुष्ठान र रंगको कपडा लगाउनु पर्दछ ।



६४ कला

पूर्विय साहित्यमा अनेकौँ कलाको प्रचलन छ । आफ्नो मौलीक सिपलाई समर्पण गर्ने र त्यो कलाको श्रेय आफ्ना परम आराध्य गुरुदेव, बाबु आमा, पितृहरु र अनेक ज्ञानले सुसज्जीत देव देवीहरुलाई नै समर्पण गर्ने गरिन्छ । खादिय वस्तु गोविन्दम् तुम्यमेव समर्पयेत् भनेको यहि हो । आ-आफ्ना देव देवीका विग्रह हुन् । गुरु विना ज्ञान नास्ती भनिन्छ र गुरु विना गति नास्ती पनि भनिन्छ । ति निस्वार्थ भावका दायक भगवानको प्रतिनिधि गुरु देव न हाम्रो जीवनको आधार हो । तसर्थ उनीहरु द्वारा प्रदायक ज्ञानलाई हामीले आउने पुस्तालाई नासोको रूपमा हस्तान्तरण गर्नको लागि आ आफ्नो जानेको

दिव्य कलालाई ६४ भागमा विभक्त गरी छुट्याएका छन् । यीनै ६४ कला अन्तर्गत परिगत शिल्पीहरूले हाम्रो आफ्नो पनलाई राखेको छन्, सिंगारी रहेका छन् । यहाँ तिनै चौसटी कला मध्ये संगीत संग सम्बन्धीत कलालाई संक्षिप्त उल्लेख गरिन्छ ।

१. गीतः गीत ६४ कला मध्ये प्रथम कला हो । आफ्नो अन्तमनको भावनालाई सुरको रूपमा आफ्नै कण्ठ स्वरबाट मधुरमय रूपमा आफू आनन्दीत हुने र अरुलाई पनि आनन्दीत तुल्याउने कला हो । गीतलाई संस्कृतमा गीतम् भन्दछन् । गीत गाउने शिल्प महाशिल्प हुन् ।

२. बाजा बजाउनु खाद्यम् : आफ्नो कुल परंपरामा अनेक बाजा हुन्छन् । बाजा नभएको कुनै जात जाती छैन । तसर्थ आ आफ्नो परंमपरा देखि चल्दै आएको बाजा बजाउनु दोश्रो कला हो । सुर र ताल लाई बुझ्नु र कुन गीतमा कस्तो तालमा कुन भाका कसरी सिंगार्नु पर्छ भनेर जान्नु दोश्रो कला हो ।

३. नाच र नृत्यः नाच्न जान्नु ६४ मध्ये तेश्रो कला हो । अंग संचालन गरेर गीत संगीतमा आफ्नो लयकरिता र शरिरको लचकता देखाउनु नाच्न जान्नु हो । यो कला भएमा ठूला साना सांगीतिक अनुष्ठानहरूमा छिटै नै लोकप्रिय हुन सकिन्छ । आफ्नो शरिरका हरेक अंगलाई संगीतको भाग अनुष्ठानहरूमा छिटै नै लोकप्रिय हुन सकिन्छ । आफ्नो शरिरका हरेक अंगलाई

संगीतको भाग अनुरूप प्रदर्शीन गर्नु र सबैको मन लोभ्याउन सक्नु नाचमा संतुलन मिलाउनु नै असल नर्तकको परिचय हो ।

४. पानीलाई बाजाको ध्वनी निकाली बजाउनु उदक बाद्यम् हाम्रा पूर्खाहरूले संगीतका हजारौँ हजार प्रयोग गरे। ति मध्ये पानीको पात्रहरूलाई पनि संगीतको सुर तालमा मिलाएर बजाउन जान्नु ६४ कला मध्ये एघारौँ कला हो । हाल जल तरंग यो बाजाको र कलाकारीताको विशेष रूप हो । जल पात्रमा संगीत मिसाई स्नायू विकारको रोगीलाई सांगीतिक उपचार गर्न जान्नु विशेष कला हो । हातको सन्तुलन यो कलाको विशेषता हो ।

५. शंख र हाती दाँतले अलंकार बनाउनुः यो १७ औँ कला हो । शंखको आवाजलाई अंलकारमा समाहित गर्ने र हातीको दातका अंलकार बनाउने कला हाल लोप भै सकेको छ । शंखका चुरा तथा गहनाहरु ऋज सम्म कतै कतै देख्न पाईन्छ । कानका कुण्डलहरु ससाना शंखबाट बनाउने बलालाई पनि प्राचीन कालमा बडो ईज्जत साथ मानीने भएर यो शितप पनि ६४ कला मा अंकित भयो ।

६. विणा डमरु आदी बजाउने कलाः यो विणा डमरु बजाउने विशेष कला २७ औँ कला हो । देव दर्वीहरुको बाजालाई अत्यन्त कुशलता र ईज्जत पूर्वक बजाउनु यो २७ कलाको विशेषता हो । विणा १ तार देखि १०० वटा तार जडेको हुन्छ

र डमरु भगवान शिवले बजाउने पवित्र बाजा हो । तसर्थ यो
२ बाजालाई अन्य भन्दा प्रथक रूपमा यहा देखा परेको छ ।

७. अन्ताक्षरी प्रतियोगिता(प्रतिमाला): गीतको मालाद्वारा गायन परंपरामा २९ औँ कलाको रूपमा यहाँ उल्लेख गरिएको छ । अन्ताक्षरी गायन प्रचलित श्लोक गायन परंपरा बाट शुरु भयो र हाल गीतको अन्तीम अक्षरलाई नयाँ गीतको शुरुको अक्षर बनाई विविध भाकामा गायन गर्ने गरिन्छ । विशेषत युवा युवतिहरुमा यो कला व्यापक प्रचलित छ । यो कलाले सयाँ गीतहरुलाई शब्द र भाकाको स्मरणको शक्ति परिक्षा गर्ने विधिको रूपमा प्रचलित छ ।

८.उच्चारण र अर्थ दुबैमा जटिल श्लोकको प्रतियोगितामा कुसलता र दुर्वाचक योगाः हाम्रा बैदिक साहित्यको उच्चारण कतिपय कविहरुले जटिल श्लोकहरुको सहि उच्चारण ज्यादै कठिन कार्य हो र साहित्यको र व्याकरणको शुद्ध पाठ गर्न जान्नु ३ औँ कलाको रूप हो । गोप्य सूच अंकित स्लोकको बाचन र वर्णन गर्ने प्रतियोगिता जीत्नु ठूला पण्डीतहरुलाई पनि बटिन कार्य हो ।

९. कविता लेखेर समस्या पूर्ति गर्नु(काव्य समस्या पूरणम्): सास्वत सत्य देखेहरु नै कवि हुन् । कृष्णी मुनि सास्वत् सत्यको भोग गर्दछन् तर कविहरु एक भलक सत्यको दर्शन गरेर आफनो शब्दको अलंकार विशेषणले काव्यलाई विभूषित

गर्दछन् । मानवहरुको जीवनमा आईपर्ने अनेकन जटिल समस्याहरुको निरूपण योग्य काव्यको सृजन गर्न सक्नु महाकविहरुको कला हो । यो ६३ औँ कला हो जस्ते कविता लेखेर समस्याको पूर्ति गर्दछन् ।

१०. छन्द शास्त्रको ज्ञानः महर्षि पिंगल समेतले विकास गरेका काव्यका छन्द सूत्रहरुको ज्ञान हुनु र कुन काव्य कुन छन्दको हो भनेर पत्ता लगाउनु र छन्दको नियममा बाँधिएर छन्दको निर्माण गर्नु यो कलाको विशेषता हो । नेपालमा हजारौं छन्द छन्द । त्यसको गायन गर्ने महान परम्परा छ । लघु गुरु, विश्राम, डकार आदिलाई उचित रूपमा ज्ञान हुनु र त्यहि अनुसारको काव्य सरल रूपमा निर्माण गरि लोकलाई आफ्नो काव्य रसको माधुर्य रूपमा श्रृती पान गराउनु यी ५५ औँ कलाको विशेषता हो ।

११. काव्यालड्कारको ज्ञान र रचना सामर्थ्यः यो ५६ औँ कला हो । काव्यलाई मधुरता दिई शब्द सिगाँ काम काव्यालड्कारको कला हो । कुशल काव्य शितपीले शब्दको अलंकार पूर्णवाचन गरेर सामान्य काव्यलाई पनि मह जस्तै मिठो पान कलाको ज्ञान र काव्य रचना गर्नु यो कलाको कार्य हो ।

.....

मुर्चङ्ग निर्माण गर्न सर्वप्रचम असल विकार रहित विशुद्ध फलाम चाहिन्द्ध हाम्रा पूर्खाहरुले त्यस्तो फलाम निकाल लाई नेपालको थुप्रै ठाउँहरु ठोसे दोलखा, फलामखानी,

बाग्लुङ्ग..... लगायतका स्थानहरूको पत्ता लगाए । कुन ठाउँमा कुन धातुको खानी छ भनेर ति माहान पूर्खाहरूले पातको घेट्नुको स्वाद अनुसार खानी पत्ता लगाईन्थ्यै । अथवा तान्त्रीक सिद्धहरूको निर्देशन अनुसार त्यो स्थानमा यो खानी छ भनेर त्यहाँ उत्खनन् गरेर पत्ता लागाईन्थ्यो ।

मुर्चूङ्गा बनाउने फलाम

जब फलाम खानीको पत्ता लगाईन्छ त्यसपछि खानी कर्म जानेका शिल्पीहरू मध्ये मुर्चूङ्गा बनाउने फलाम बनाउनका लागि होरा चक्र अनुसारको अ, ब, म, प, न, नाम बाट शुरु भएको नक्षत्रको नामको खानी कर्मी छनौट गर्नु पर्दछ । त्यो मध्ये पनि सकेसम्म योग्य भूगर्भ विद्या सिद्धी प्राप्त गुरु बाट शनि साधना सम्पन्न भएका साधकहरू बाट सो फलाम शुद्ध गर्ने कार्य भएका त्यो पफलाम चैतन्य हुन्छ र मुर्चूङ्गा बजाउँदा आफ्नो मनोकामना पुराहुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ ।

जब फलाम प्राप्त हुन्छ त्यसलाई शनि स्थानमा शनिबारका दिन अभिजित मुहुर्तमा चैतन्य बनाउनु पर्दछ त्यसो गर्दा अब त्यो फलाममा चैतन्यता प्राप्त भयो । त्यसपछि विविध क्रमको न्यास पद्धनि गराएर त्यै मुर्चूङ्गा बनाउने फलामलाई मेरो यो मनोकामना पूर्तिको लागि मुर्चूङ्गा बनाउन लागेको छु हे ईष्ट देवता हे पित देवता हे भूगर्भका मालीक मेरो संकल्प पुरा होस् भनेर संकल्प अर्पण गर्नु पर्दछ ।

फलाम खानी बाट भिक्न विजय कालमा निकाल्नु पर्दछ । योग्य ज्योतिष बाट साईंत हेराउनु पर्दछ । संकल्प संस्कार पछि त्यो फलाम लाई पिपलको वृक्षमा २७ दिन ठोकेर राख्नु पर्दछ । पिपलमा भोलिपल्ट विहान ब्रह्ममुहुर्तमा ठोक्नु पर्दछ । २७ दिनको बेलुका फेरी वृक्षदेवलाई भोली निकाल्दै छु भनि त्यो फलाममा सम्पूर्ण नवभट्टको शक्ती विद्यान होस सबै मंगल होसु भन्ने कामना गर्नु पर्छ । भोली पल्ट विहान सूर्यदय हुने वित्तिकै धिकेर क्षमा पूज गर्नु पर्दछ । बल्ल यो मूर्चुङ्गा बनाउने फलाम सिद्ध भयो भनेर जान्नु पर्छ हातमा त्यो लिंदा एक प्रकारको तरंग उठ्ने हुन्छ ।

मूर्चुङ्गा बनाउने निर्माता संगितको ज्ञान भएको र ल, च, ध, ज, भ, न, प, म, ब, अ, नामको अक्षर भएको हुनु पर्दछ । साथै शनि सिद्ध हुनु पर्दछ । अब मूर्चुङ्गा बनाउँदा ४९ पटक संकार बायु वेगमा संगित प्रसारणको प्रतिक हो ।

यदि त्यो विधिबाट फलाम प्राप्त नभए शनि साधन गरि पिपलको रुखमा चढाएको फलाम, त्रिसूल, वा युद्धमा प्रयोग भएको कालो घोडाको नाल का साथै घरको दैलोमा ठोकेको ३ मुखे करुवा बाट पनि बनाउन सकिन्छ ।

मूर्चुङ्गाको आकार ७ बर्षकी नाग कन्याको योनीको आकारको अर्ध बनाउनु पर्दछ ।

सो मूर्चुङ्गामा जीब्रीमा पाईन शनि उदयकालमा चढाउनु पर्दछ । यसरी बनेको शरुको ३ बटा मुर्चुङ्गा १ भूगर्भ, २ पिपल वृक्ष, ३ गुरुदेवलाई चढाउनु पर्दछ । चौथो आफूले बजाउनु पर्दछ ।

त्यसरी बनेको मूर्चुङ्गा कालो तिलको तेलमा ३ दिन डुबाउनु पर्दछ । त्यो तेल शंकटा र शनिको स्थानमा चढाउनु पर्दछ । सात्वीक साधना लाई तामा, राजसिक साधना लाई सुन र नादानुसन्धानकार्यका लागि फलामको अर्घ बनाउनु पर्दछ । लक्ष्मी प्रप्ती गर्नको लागी कालो वा रातो गाईको घाँटीको गौ घण्टको रालो बाट मूर्चुङ्गा सात्वीक साधना लाई तामा, राजसिक साधना लाई सुन र नादानुसन्धानकार्यका लागि फलामको अर्घ बनाउनु पर्दछ । लक्ष्मी प्रप्ती गर्नको लागी कालो वा रातो गाईको घाँटीको गौ घण्टको रालो बाट मूर्चुङ्गा बनाउनु पर्दछ ।

सम्मोहन कार्यको लागि घोडे घण्टको रालो बाट मूर्चुङ्गा द्विलिंगी (हिजडा) हरुले बजाउने गरेमा मोक्ष प्राप्त हुन्छ ।

डर त्रास भय, आदि बाट आत्म रक्षाको लागी कुकुर घण्ट बा भैंसी (कोले) को रालोको मूर्चुङ्गा रक्षाको लागी कुकुर घण्ट बा भैंसी (कोले) को रालोको मूर्चुङ्गा रक्षाको लागी कुकुर घण्ट बा भैंसी (कोले) को रालोको मूर्चुङ्गा बनाएर बजाए डर हट्छ । र अकाल मृत्यु हुँदैन भन्ने हाम्रो लोक विश्वास छ ।

मुर्चुङ्गा बजाउँदा जंगलमा जहाँ भारद्वाज चराको गुँड छ त्यहा उसैको संगीतको ताल सुन्दै नाक खुल्ला गरेर सम, विषम, सवा, अर्घ, पौने आदि १२८ प्रकारको तालमा बजाउने अभ्यास गर्नु पर्दछ ।

गर्भको बालकलाई चैतन्यता प्रदान गर्न गर्भ रहेको छ हप्ता पछि छोरालाई समदिन र छोरीलाई विषम दिनमा बेलुका

सुनाउनु पर्दछ । गर्भवती महिलाले यसरी मुर्चुङ्गा सुनेमा र बजाएका आफ्नो ईच्छा अनुसारको तेजस्वी पराकमी बन्दछन् भन्ने विश्वास गरिन्छ । पहिले दरबारको गर्भीनी रस्मीहरूलाई यहि विधि बाट गर्भस्थ चेतना दिईन्थ्यो ।

मुर्चुङ्गा बादनमा पोख्त बन्नको लागि हरेक शिवरात्री, मोहरात्री, कालरात्री, शुखरात्रीमा रातभर जाग्राम बसेर ईष्टको साधन गरि आफ्नो साधना सम्पन्न गर्ने गरिन्थ्यो । यसरी बजाउँदा १,३,५,७,९ जना सम्म बसेर बजाउनु पर्दछ कम्तीमा २४ घण्टा निरन्तर बजाउनु पर्दछ ।

यसरी सिद्ध भएको मुर्चुङ्गा बजाउने साधकले कुनै पनि लोभ नराखी बादन गर्दा आफूले र सुन्ने सवैले चैतन्यता प्राप्त गर्दछन् । हरेक पटक मुर्चुङ्गा बजाई सकेपछि पुजा स्थलमा सफा गरेर सुरक्षित राख्नु पर्दछ ।



जुजुभाईले जिब्रो छेडा रगत आएन.....

भक्तपुर, वैशाख २ - तीन दिनदेखि निराहार
बसेका मध्यपुरठिमी-१ बोडेका जुजुभाइ बासँ
श्रेष्ठले यस बर्ष सोमबार पाचौ पटक जिब्रो
छेडाएका छन् । ३२ बर्षीय उनले थकान र भोक
बिर्सदै दर्शकका अगाडि हसिलो मुहारमा एक
फिट लामो फलामको सियोले कोमल जिब्रो
छेडाए ।

विशेष पहिरन र खुद्दामा तान्त्रिक घन्टी
(घुड्गो) लगाएका जुजुभाई जब्रोमा घोपेर
बोडेको नगर घुम्दा धेरैका अघि नायक बने ।
ललितकला क्याम्पसबाट चित्रकलामा स्नातक
गरेका उनी एक छोराको बाबु हुन् । भक्तपुर र

काठमाडौंमा आधा दर्जन विद्यालयमा
चित्रकला सिकाउदै आएका जुजुभाई आमा
तीर्थमाया र बुबा सानुभाइका माइला छोरा हुन्
। परम्परादेखि मनाउँदै आएको जात्रालाई लोप
हुन नदिन आफूले जिब्रो छेड्ने कार्यलाई
निरन्तरता दिएको उनले बताए ।



जिब्रो छेड्ने सियो दुई साताअघि बनाइएको हो । फलामको एक फिट लामो सुइरोलाई एक साता गिरजमा र अर्को साता तोरीको तेलमा डुबाएर राखिएको थियो । एक फिट लामो सुइरो प्रत्येक वर्ष स्थानीय धर्मलाल नकर्मीले बनाउने गरेका छन् । बिस्केट जात्राको छैठौं दिन भक्तपुर बोडेमा यो जात्रा मनाइन्छ ।

विष्णुघाट पाँचोगणेश मन्दिर अगाडि कर्मी नाइके कृष्णचन्द्र बाघ श्रेष्ठले एक फिट लामो फलामे सियोले जुजुभाइको जिब्रो छेडिदिए । यसअघि कर्मी नाइकेले सम्पूर्ण देवीदेवतासँग प्रार्थना गरेका थिए । जिब्रो छेडेपछि रगत आउनु हुँदैन । रगत आए अनिष्ट हुने विश्वास छ । रगत नआएपछि जुजुभाइले भने, 'जिब्रो

छेडेर रगत नआएपछि मेरो हर्षको सीमा रहेन,
दुखाइ त बिर्सिएँछु, तीन दिनको भोक पनि
हरायो, अनि सबैलाई सम्बोधन गरें ।
जिब्रो छेडिएपछि अर्धचन्द्राकारको महादीप
बालेर काँधमा बोकाई सहर घुमाइएको थियो ।
बोडे वरपर रहेका महालक्ष्मीलगायतका
शक्तिपीठ दर्शन गर्दै सियो झकिरे गणेस्थानमा
राखिएको छ । सियोँ निकालेपछि महालक्ष्मी
देवताको माटो सियोले खोपेको प्वालमा राखेका
छन् । सियो झकिरे नाकेश्वरको पूजा गरेपछि
मात्र उनले खानेकुरा खाएका हुन् ।

किंवदन्ती अनुसार दुःख दिने राक्षसलाई पक्रेर
जिब्रो छेडी सहर घुमाएको समझनामा जात्रा
मनाउन थालिएको हो । जात्रा मनाउँदा

महामारी रोग नलाग्ने, देशमा अनिकाल हुनबाट बचाउने, अनावृष्टि र अतिवृष्टि हुन नदिने, बाहिरी देशबाट आएका पर्यटकलाई पाल्न र धर्म चेष्टा बढाउन सक्षम हुने विश्वास गरिन्छ ।

